

นาคและบาดาลโลก: พัฒนาการทางความเชื่อในโลกทัศน์ของชาวพุทธ Naga and Underworld: Belief Development in Buddhist Perspective

วรเดช มีแสงรุทรกุล

Vordech Miseangruthkul

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

Faculty of Humanities and Social Science, Nakornrajasi Rajabhat University

E-mail: vt.m.rudrakul@gmail.com

ได้รับบทความ: 22 ตุลาคม 2562; แก้ไขบทความ: 16 ธันวาคม 2562; ตอรับตีพิมพ์: 17 ธันวาคม 2562

Received: October 22, 2019; Revised: December 16, 2019; Accepted: December 17, 2019

บทคัดย่อ

ความเชื่อของโลกภูมิ จตุรโลกบาล ทิศपाल และโหราศาสตร์ ฯลฯ ของพุทธและพราหมณ์มีอยู่คู่สังคมไทยมาช้านานจนผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องผีของไทย ซึ่งนอกจากเทพในศาสนาพราหมณ์ คือ ตรีมูรติ ตรีเทวี ศิวบุตร ทั้งหลายจะได้รับการเคารพกราบไหว้เคียงคู่พุทธรูปที่บูชาต่างองค์พุทธเจ้า ซึ่งเป็นประดุจทิพย์บุคคลที่ทรงความศักดิ์สิทธิ์เหนือเทพเหล่านั้นแล้ว ยังมีเทพบริวาร เทพชั้นรอง หรืออมนุษย์ที่ติดตามเทพเจ้าพราหมณ์อินดูเข้ามาในพุทธศาสนามากมาย และบางตนก็ได้รับความนิยม และการกราบไหว้บูชาในสมัยปัจจุบัน เช่น ยักษ์ เทวดา นางเมขลา และโดยเฉพาะพญานาค อาจเพราะพญานาคเคยถูกพูดถึงในภุริทัตชาดก เป็นพระโพธิสัตว์ ทำให้คนไทยคิดว่าพญานาคเป็นบริวารของพระโพธิสัตว์มาก่อน

ความเชื่อเรื่องนาคอินเดียและนาคไทยมีนิทานเล่าเรื่องที่ต่างกัน แต่ก็มือนูภาคของเรื่องคล้ายคลึงกัน เช่นว่า นาคเป็นพญานาคจะมีหงอนหรือไม่นั้น นาคอินเดียมีมงกุฎและแก้ววิเศษประดับบนหัวและแปลงเป็นมนุษย์ได้โดยเฉพาะลูกสาวของพญานาคสามารถแปลงเป็นหญิงงามได้จนกล่าวถึงในมหาภารตว่านางอุลปูลูกสาวของพญานาคเการ้วยะถูกอรชุนชมว่าเป็นผู้มีความงามอันลึกซึ้งในหมู่ชายาทั้งหลายของอรชุน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อเรื่อง ทวยเทพทั้งหลายในศาสนาอินดู นอกจากนี้พญานาคยังเป็นธรรมบาลของในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นบริวารของท้าววิรุฬปักข์หนึ่งในท้าวจตุรโลกบาล (ทิศทั้งสี่) มีส่วนช่วยในการดูแลและพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา

ในขณะที่อมนุษย์พวกอื่นโดยมากมีความเชื่อว่าอยู่หรือท่องเที่ยวไปในป่าหิมพานต์ดังที่ปรากฏใน กุณาลชาดก แต่พญานาคส่วนใหญ่อาศัยในดินแดนของตนเองที่เรียกว่า “บาดาลโลก” ดังปรากฏในเรื่องภุริทัตชาดก ชาดกเรื่องต่าง ๆ และนิทานไทยเรื่องต่าง ๆ

ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ พระสุธนมโนราห์ สิ่งทอภาพ เป็นต้น ซึ่งตำนานและคติความเชื่อของไทยเกี่ยวกับ “พญานาค” ผสมผสานคติความเชื่อที่มาจากคติชนพื้นบ้านของชาวไทยทางภาคเหนือและอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่อง เมืองฟ้า เมืองลับแล และเมืองบาดาลของพญานาคแบบชาวอาเซียนเข้ามาปะปนอยู่บ้างเช่นกัน

คำสำคัญ: บาดาลโลก, พญานาค, ศาสนาฮินดู, พระพุทธศาสนา

Abstract

These beliefs that come from the four guardian of earth, the guardian direction gods, and astrology, etc., have long been in the Thai society, combined with the belief that the ghost of the superstitious superstition and astrology of Thailand, in addition to the high god in the Hindu are Trimurti ,These gods are also the goddess, demi-gods, or inhuman beings who follow Hindu Brahmanism into Buddhism, and some are popular and worship in modern times, such as Giant, Gods An Angel of guardian ocean etc. Especially celestial Naga serpents was said as a Bodhisattva in Bhurithata Jataka’s story.

The Ideal of celestial Naga in India and Thai Nagaraja were different stories but the same as plots such as Nagaraja has or has not a crest but it will has divined diamond or jewel crown on its head and it can transform a human. Especially the Naga’s king Daughter away transform as beautiful women. There are in Mahabharata, Ulupi the daughter of Kauravya Naga’s king was praised by Arjuna, that she was most beautiful than all his consorts. This is influential plot appears on Thai folktales by Hinduism. Otherwise, The Naga is the helpers of the world (four directions gods) in the care and protection of Buddhism.

In demi-gods travel or stay in Himapan forest but All Nagas stay in their lands , the Nether world “Patala loka” such as in the Bhurithata Jataka Jatakas and all Thai folk tales, there are Sangthong, Sudhana Manora, Sinhakaibhob ect. Which is Thai model wisdom mixed with Northern and North Eastern folklore, such as the superstition of heaven the secret town and the nether world of Naga in the mixed ASEAN styles.

Keywords: Underworld, Nagaraja, Hinduism, Buddhism

1. บทนำ

วรรณกรรมไทยที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลและโลกนั้นมีมากมาย เช่น โลกบัญญัติ อรุณวตีสสูตร โลกที่ปณี โลกที่ปกสาร จักกวาหที่ปณี โลกสัณฐานโชตรณคัณฐี ไตรภูมิโลกวินิจฉัยของ รัชกาลที่ 1 และเฉลิมไตรภพ เป็นต้น แต่วรรณกรรมที่รู้จักเป็นที่แพร่หลายที่สุด คือ ไตรภูมิพระร่วง และเรื่องรามเกียรติ์ แต่ก็มีคติความเชื่อที่มาจากคติชนพื้นบ้านของชาวไทยทางภาคเหนือและอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่อง เมืองฟ้า เมืองลับแล และเมืองบาดาลของพวคนาค แบบชาวอาเซียนเข้ามาปะปนอยู่บ้างเช่นกัน

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับโลกศาสตร์ที่พูดถึงอมนุษย์และป่าหิมพานต์ของไทยคือ ไตรภูมิพระร่วง แต่งในสมัยสุโขทัยประมาณ พ.ศ. 1888 โดยพระราชดำรินในพระยาสิทธิเทวรวบรวมจากความเชื่อเรื่องจักรวาลและโลกอย่างอื่นดูที่มีแฝงอยู่ในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหากล่าวถึงโลกสัณฐาน หรือภูมิศาสตร์โลกโบราณ ตามคติความเชื่อของชาวไทย ที่แบ่งเป็น 3 ส่วน หรือมี 31 ภูมิ ได้แก่ กามภูมิ 11, รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 โดยในภูมิเหล่านี้เป็นที่ตั้งของ นรก สวรรค์ ป่าหิมพานต์ ทวีปทั้งสี่ (เช่น ชมพูทวีป ฯลฯ) ที่สิ่งมีชีวิตจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตลอดไป นอกจากนี้ไตรภูมิยังได้กล่าวถึง การอยู่อาศัย และการเกิดของมนุษย์ ทั้งระยะเวลาที่กลับ กลียุค การล้างโลก พระศรีอารย พะรมหาจักรพรรดิราช แก้วเจ็ดประการ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวดา และลักษณะวิพากกรรมของสัตว์แต่ละชนิดตามแนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนาด้วย

ความเชื่อเรื่องนาคอินเดียและนาคไทยมีนิทานเล่าเรื่องที่ต่างกัน แต่ก็มีอนุภาคของเรื่องคล้ายคลึงกัน เช่นว่า นาคเป็นพญางูจะมีหงอนหรือไม่นั้น นาคอินเดียมีมงกุฎและแก้ววิเศษประดับบนหัวและแปลงเป็นมนุษย์ได้โดยเฉพาะลูกสาวของพญานาคสามารถแปลงเป็นหญิงงามได้จนกล่าวถึงในมหาภารตว่านางอุลุปีกูสาวของพญานาควาสูกูธกอรชุนชมว่าเป็นผู้มีความงามอันลึกซึ้งในหมู่ชายาทั้งหลายของอรชุน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อเรื่อง ทวยเทพทั้งหลายในศาสนาฮินดู นอกจากนี้พญานาคยังเป็นธรรมชาติของในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นบริวารของท้าววิรุฬปักข์หนึ่งในท้าวจตุรโลกบาล (ทิศทั้งสี่) มีส่วนช่วยในการดูแลและพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา ในขณะอมนุษย์พวกอื่นโดยมากมีความเชื่อว่าจะอยู่หรือท่องเที่ยวไปในป่าหิมพานต์ดังที่ปรากฏใน กุณาลชาดก ที่ว่า

[297] ตสฺสเสว ชลฺ โภ หิมวโต ปพพตราชสส ปุรตถิเม ทิสภาเค
 สฺสุขุมสุ นิปุณ คิริปภาวา หริตฺตฺยนิติโย ฯ อุปลปทุม
 กุมฺทนพินสตปตฺตโสคนธิกมนฺทาลกสมปติวิรุฬฺหฺสุจิกนฺธมนฺธุณฺฐม
 นนาปกฺกปฺเทเส ฯลฯ
 วิชชา ธรสิทฺธสมณ ตาปสคณฺาธิวฺตเถ นรทเวยฺกขรฺกขส
 ทานวคฺนุพพิกนฺนรมโหระคานฺุจินฺณปฺเทเส เอวฺรุเป ชลฺ โภ รม

เม วณสณเต ปุณณมุโข นาม ปุสสโกกิโล ปฏิวสติ อติวिय มธฺรคิ
โร วิลาสิตนยนมตตโกโข ฯ

ดูก่อนท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า ณ ภูเขาหิมพานต์ซึ่งเป็นป่าอันเป็น
ทิวแถวประกอบด้วยพรรณไม้ต่างชนิด ภูมิประเทศที่สมควร
รื่นรมย์ใจ ชื่นใจ ด้วยกลิ่นหอมแห่งดอกอุบล ดอกปทุม ดอก
โกมุท ดอกบัวขาว ดอกสัตบุศย์ ดอกจงกลณี และดอกบัวเผื่อน
ซึ่งงอกงามขึ้นในบัดนั้น

..... ฯลฯ.....

เป็นที่สถิตอยู่แห่ง หมู่วิทยากร นักสิทธิ์ สมณะ และดาบส เป็น
ประเทศที่สัญจรไปมาเป็นอาจิณแห่งหมู่เทพยดา ยักษ์ รากษส
ทานพ คนธรรพ์ กิณนร และพญานาค

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ณ ไพรสมณอันน่า
รื่นรมย์เห็นปานนี้ มีนาคดูเหมือนว่าชาวอีกตัวหนึ่งชื่อปุณณมุขะ อาศัย
อยู่ มีสำเนียงไพเราะยิ่งนัก มีนัยน์ตางดงาม มีดวงตาแดงเหมือน
คนเมา

(สุตต. ขุ.ชา. อสีติ. (ไทย), 28/289/134)

ฝ่ายมหายานในคัมภีร์ประเภท ไวปุลงยสูตร (พระสูตรอันไพบุลย์) ทั้ง 9 (คัมภีร์
ไวปุลงยสูตรทั้ง 9 คือ 1.อัสภุสริกาปรัชญาปารมิตาสูตฺร 2.คัณทวฺยหฺสุตฺร 3.ทศภูมิกสุตฺร
4.สมาธิราชสุตฺร 5.ลัองวตารสุตฺร 6.สัทธิธรรมปุณทริกสุตฺร 7.ตถาคตวฺยหฺสุตฺร 8.สุวรน
ประภาษสุตฺร และ 9.ลลิตวิสตระ) ก็นิยมพรรณนาเรื่องราวพิสดารของพระพุทฺธเจ้า และทว
เทพต่าง ๆ ที่มาอ่อนน้อมต่อพระพุทฺธศาสนา เช่น ที่ปรากฏในคัมภีร์สัทธิธรรมปุณทริกสุตฺร
(P.L. Vaidya, 1967:142) ได้กล่าวถึง อมนุษย์และเทพต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู ว่ามาเฝ้า
พระพุทฺธเจ้าเพื่อฟังธรรมและได้ตั้งสัตย์ว่าจะช่วยรักษาพระธรรมและปกป้องผู้ปฏิบัติธรรม
ซึ่งหลายครั้งมักจะพูดถึงพร้อมกันเป็นเหมือนสำนวนว่า

“พหุเทวนาคยภษคนธวราสุรครุทกิณนรมโหระคมมนุษย์ามนุษยาน....”

(เทว, นาค, ยักษ์,คนธรรพ์, อสุร, ครุท, กิณนร, มโหระค, มนุษย์,
อมนุษย์....ฯ)”

(สัทธิธรรมปุณทริกสุตฺร)

2. บาดาลโลก

เมืองบาดาลทั้ง 7 ของอินเดีย เป็นที่อยู่ใต้น้ำเป็นส่วนใหญ่ เช่น ตอนที่
พราหมณ์เนสาทไปล้างบาปที่แม่น้ำแล้วจะถูกนาคสุโกคะผู้เป็นน้องชายของพระกฤษณะตีตติง

ให้จมน้ำหวังฆ่าเพื่อแก้แค้นแทนพี่ชาย แต่พราหมณ์อ้างว่าตนเป็นแค่ทาสของพราหมณ์ เพื่อให้พ้นตาย ที่ว่า

“สเจสิ ปุตโต อรุคฺสภสฺส/ กาสิสฺส รณฺเณ อมฺราธิปสฺส
มฺหสฺสโก โข อณฺเณตโร ปิตา เต/ มจฺเจสุ มาตา ปน เต อตุลยา
น ตจฺทิสฺโส อรหฺติ พฺราหฺมณสฺส/ ทาสฺปิ โอิหาริตุงฺ มหฺนุภาโว ฯ
//

ถ้าท่านเป็นโอรสแห่งนาคราชผู้ประเสริฐ เป็นเจ้าแคว้นกาสิ เป็นอธิบดีของอมร บิดาของท่านเป็นคนใหญ่คนโตคนหนึ่ง มารดาของท่านก็ไม่มีใครเสมอในหมู่มนุษย์ ผู้มีอำนาจมากเช่นท่าน ไม่ควรจะทำคนเพียงแต่เป็นทาสของพราหมณ์ให้จมน้ำเลย ” (กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540:39)

โดยแดนในเมืองนาคของอินดูแบ่งไว้ซับซ้อนหลายดินแดนคือ

1. อาตาละ เป็นแดนกามวิตถาร ปกครองโดย “บาละ” ลูกชายของมายา อสุร (เจ้าแห่งวิศวกร หรือการช่างของพวกอสูร) บาละ ได้สร้างนางปีศาจไว้สามชนิด ไว้สำหรับฆ่ามนุษย์ที่มาถึงแดนของตน คือ

- 1) สไวริณีส นางปีศาจที่ชอบแต่งงานมีชายหลายคนเป็นสามีของตนเอง
- 2) กามิณีส นางปีศาจที่ชอบนอนกับชายหลายคนที่เป็นสามีของคนอื่น
- 3) ปุมศจะลีส นางปีศาจที่ชอบเปลี่ยนคู่นอน กับสามีภรรยาผู้อื่น

เมื่อมนุษย์ผู้ชายหลงเข้ามาในดินแดนของบาละ นางปีศาจเหล่านี้จะหลอกให้ดื่ม น้ำเมารสเลิศ ซึ่งเป็นยาเสพติด ทำให้ผู้ชายนั้นมีความต้องการทางเพศมากเหมือนช้างสืบ เชือก เพื่อจะได้มีเพศสัมพันธ์กับพวกเธอ ซึ่งจะทำให้ผู้ชายคนนั้นถึงแก่ความตายอย่างรวดเร็ว ในขณะที่พวกเธอจะสวยและสาวยิ่งขึ้น

2. วิตาละ เป็นดินแดน ปกครองโดย พระหรรษะ ซึ่งเป็นอวตารของพระศิวะ ผู้อาศัยอยู่กับพระนางภวะนี และคณะ (เทพ) ผู้เป็นอสูรร่างแคะ และเจ้าแห่งเหมืองทองคำ เมื่อใดพระหรรษะและนางภวะนีรื่นเริงในความรัก ก็เกิดแม่น้ำ “หตกี” น้ำจากแม่น้ำนี้เมื่อ ถูกไฟ ก็จะกลายเป็นทองชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “หตกะ” เมืองทั้งเมืองจึงถูกประดับไปด้วยทอง (ใต้โลกมีทอง)

3. สุตาละ เป็นดินแดน ปกครองโดย มหาบาลี พระยาอสูรหลานของประหลาด ผู้ถูกพระนารายณ์ปางวามาวตาร ขับไล่งมาอยู่ในเมืองบาดาล

4. ตะลาละ เป็นดินแดน ปกครองโดย มายา อสุร ผู้เป็นเจ้าแห่งวิศวกรรมและการช่างของพวกอสูร หลังจากที่พระศิวะ อวตารปาง “ตรีปุรันตกะ” ทำลายเมืองตรีปุระ

ที่มายา อสูรสร้างเพื่อชิงพวกเทวดาไว้ มายา อสูรอันวอนขอชีวิตพระองค์ไว้ พระศิวะจึงให้มายา อสูรมาอยู่ที่บาดาลโลกแห่งนี้

5. มหาตาละ เป็นดินแดนของพวกพระยานาคชั้นรองทั้งหลายที่โกรธง่าย คุร่ายผู้ต้องเป็นอาหารของพญาคูรุฑ พระยานาคเหล่านี้เป็นลูกชายของกะทรู (Kadru ธิดาของท้าวกัษะ) ได้แก่ กุหกะ Kuhaka, ตักษะกะ Taksshaka, กาลิยะ Kaliya, สุเชนะ Sushena (ใต้โลกมีงู)

6. รสาตาละ เป็นดินแดนอสูรของพวก ทนวิส หรือ แทตย์ (ลูกหลานของนางทิตี) คือ อสูรผู้ทรงพลังและคุร่าย ผู้เป็นศัตรูกับเทวดา (ลูกหลานของนางทิตี) ทั้งหลายตลอดกาล อสูรพวกนี้บางคนมีร่างเป็นครึ่งงูและอาศัยอยู่ในรู แต่สตรีที่เป็นแทตย์บางคนก็สวยงามมาก

7. นาคโลก เป็นดินแดนของพวกพระยานาคชั้นสูง ปกครองโดยพระยานาคราช “वासुकी” น้องชายของเศษนาค (อนันตนาคราช) ทั้งवासुकीและนาคบริวารจะประดับไปด้วยดวงแก้ววิเศษบนพังพานงูหรือศีรษะ แสงของดวงแก้ววิเศษนั้นจะส่องแสงทำให้อาณาจักรแห่งนี้สว่างไสวสวยงาม

(ใต้โลกมีเพชร)

ต่ำกว่าบาดาลโลกลงไปก็คือ “นรก”

บาดาลโลกของไทย ไม่ได้แบ่งเป็น 7 ชั้นชัดเจนเหมือนอย่างอินเดีย

ตามความเชื่อเรื่องบาดาลโลกของไทยนั้น บาดาลโลกเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์หลายจำพวก และผู้ทรงศีล เช่น

1. พวกพระยานาค ในเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อนางสีดาโกรธพระราม พระแม่ธรณีช่วยพานางสีดาหนี พระรามไปอยู่เมืองบาดาลโดยไปฝากไว้กับพวกพระยานาค

2. พวกบริวารของพญานาค ได้แก่ พวกผีพรายน้ำ นางเงือก สัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์มีพิษและงูทั้งหลาย

3. อสูร เช่นเมืองบาดาลของไมยราพ ยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้ลักพาพระรามไปเมืองบาดาลและหนุ่ตามไปช่วยมาได้ (น่าจะเป็นเมืองของพวกแทตย์ หรืออสูร คือ “รสาตาละ” ของอินเดีย) นอกจากนี้เรื่องของ มหาบาลี อสูร ก็ปรากฏในวรรณกรรมไทยเรื่อง นารายณ์สิบปาง ที่รู้จักในนามของ “เจ้ากรุงพาล” ผู้ปกครองอสูรในเมืองบาดาล

4. พระแม่ธรณี ในวรรณกรรมไทยโบราณบางเรื่องพระแม่ธรณีปรากฏกาย ขึ้นในเมืองบาดาลเพื่อช่วยเหลือพระเอก

5. พระอรหันต์บางรูป เช่น พระอุคุปต์ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้จำศีลอยู่ในบาดาลโลกตามความเชื่อของชาวไทยภาคเหนือ อีสาน ลาวและประเทศพม่า

ตารางเปรียบเทียบความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเมืองบาดาล ของอินเดียและไทย

บาดาลโลกของฮินดู			บาดาลโลกของพุทธศาสนา	
เมืองบาดาล	ผู้ปกครอง	ความสำคัญของเมือง	เมือง	ผู้อาศัย
1) อาตาละ	บาละ อสูร	แดนนางปีศาจกาม วิตถาร	1.บาดาล โลก หรือนาคโลก	- พระยานาค - บริวารนาค เช่น ผีพราย นางเงือก ฯลฯ
2) วิตาละ	พระหรรษะ	แดนแห่งทองคำ		- อสูร - พระแม่ ธรณี
3) สุตาละ	มหาบาลี	แดนของอสูร เจ้า กรุงพาลี		- พระ อรหันต์
4) ตะลตาละ	มายา อสูร	แดนของอสูร มายา		
5) มหาตาละ	งูร้ายต่าง ๆ	แดนของงูร้าย		
6) รสตาละ	พวกแทตย์	แดนของแทตย์ อสูรร้าย		
7) นาคโลกะ	พระยานาค वासูกี	แดนของพระยานาค ชั้นสูง		
นรก	พระยายมราช	แดนของสัตว์นรก	2. นรก	สัตว์นรก

โดยชั้นที่ต่ำไปกว่าบาดาลโลก คือ นรกภูมิ หรือเรียกโดยย่อว่า “นรก” มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น นิริยะะ ยมโลก มฤตยูโลก ฯลฯ นรกคือ ดินแดนหนึ่งซึ่งตามศาสนาพุทธเชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษตามคำพิพากษาของพระยามัจจุราช ตามจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ นรกเป็นดินแดนหนึ่ง ซึ่งอยู่ใต้ขุมพฐทวีปหรือมนุษย์โลกลงไป และมีแปดชั้นหรือที่เรียกว่า “ขุม” สำหรับลงโทษต่าง ๆ แก่สัตว์บาปที่ไปเกิด ประกอบไปด้วยมหานรก 8 ขุม โดยปรากฏในนารายสิบปางว่าดินแดนของพญานาคก็ในบาดาลโลกนั้นไม่เป็นที่อยู่น่ารื่นรมย์ของผู้อื่นนัก เพราะพญานาคทั้งหลายดุร้าย จนพวกเจ้ากรุงพาลที่ถูกความมาวตารไล่ลงไปอยู่เมืองบาดาลในชั้นลึก ๆ ไม่มีความสุขนัก จนกระทั่งทำวประหลาดปุขออนุญาตพระนารายณ์ให้เจ้ากรุงพาลย้ายขึ้นมาอยู่เมืองบาดาลในชั้นต้น ๆ ที่สวยงามน่าอยู่เหมือนแดนสวรรค์

3. ผู้อาศัย

ผู้อาศัยในบาดาลโลกนั้นมีอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นวิษณุวตารอย่างฤาษิกบิลยักษ์ และอสูรต่าง ๆ เช่น นรกาสูรลูกของพระแม่ธรณีกับวราหาวตาร (ปางหนึ่งของพระวิษณุที่ถูกกฤษณาวตารฆ่า) แต่ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้อาศัยที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ “พญานาค”

พญานาคในศาสนาฮินดู เป็นนางงอแงหรืองูชนิดต่าง ๆ ที่แปลงเป็นมนุษย์ได้ ถือว่าเป็นอมมนุษย์ หรือเทพชั้นรอง เป็นผู้รับใช้พระเจ้า และบางครั้งก็แต่งงานกับมนุษย์มีบุตร

เช่น ในรามายณะบางฉบับกล่าวว่าต่อมาภายหลังลูกหลานของพระลักษมณ์สามารถปราบพวคนาคลงได้และได้แต่งงานกัน ซึ่งเป็นที่น่าสงสัยว่า “นาค” ในที่นี้จะหมายถึงชนเผ่าชนชาติใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ดังนั้นคำว่า “นาค” ในภาษาบาลีสันสกฤตมีหลายความหมาย หมายถึงพวก

1. งูที่แปลงเป็นมนุษย์ได้ มักมีแก้ววิเศษหรือมงกุฎประดับบนหัว
2. ชนเผ่าไตเผ่าหนึ่งที่อยู่ทางภาคอีสานของอินเดีย
3. พวกพญาช้างทั้งหลายก็ว่า

โดยนาคต่าง ๆ ในทางสันสกฤตมักแบ่งเป็นสามจำพวกคือ

1. นาค มีพญาวาสுகีน้องชายของพญาอนันตนาคราชเป็นหัวหน้า มักมีแก้ววิเศษหรือมงกุฎประดับบนเศียร
2. อูระคะ เป็นที่มาของมโหระคะ ในบาลี และมโหระคะ ในสันสกฤตเป็นนามของพญานาคในชาดกและพญาอนันตนาคราชเพียงของพระนารายณ์ กล่าวว่าเป็นพวกเดียวกับพญานาค แต่ในทางมหายานว่าเป็นพวกที่หัวเป็นงูตัวเป็นคน
3. ปันนคะ เผ่านาคพวกหนึ่งที่ถูกล่าโดยการทำสงครามกับอรชุนในเรื่องมหาภารตะ

อย่างไรก็ดีในคัมภีร์ภควัทคีตาได้กล่าวไว้ถึงการแสดงวิศรุรูปของพระกฤษณะว่า

“สรูปานาม อสมิ วาสูกี

อนนตสุ จาสุมิ นาคานา

ในหมู่ทั้งหลายเราคือพญานาควาสูกี

ส่วนในหมู่พญานาคทั้งหลายเราคืออนันตนาคราช “

(ภควัทคีตา, 10/28-29)

ก็แสดงว่าคำว่า “นาค” นั้นที่ใช้กันอาจจะหมายถึงงูทั่วไปหรือพญานาคทั้งไม่เฉพาะเจาะจงก็ได้ ยกเว้นแต่ในพุทธศาสนามหายานที่แบ่งชัดเจนว่า นาค คือ มังกรและมโหระคะ คือ อมนุษย์มีหัวเป็นงู ซึ่งก็คล้ายกับพระเกตุปางหนึ่งในอินเดียที่เป็นเทวดามีเศียรเป็นงูก็มี

พญานาคในพระพุทธศาสนา

พระยานาค เป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา ในความเชื่อของไทย เป็นงูใหญ่มีหงอน แต่สามารถแปลงเป็นมนุษย์ได้ พระยานาคมีแก้วมณีมีค่ามากและห้วงมาก แต่ว่าถ้าเจอพระยาครุฑจะตกใจจนทำแก้วตก ถ้าใครเก็บได้แต่ไว้ไม่รักษาให้ดี พระยานาคก็จะมาเอาคืนไปจนได้ (ช.ช.ม.(ไทย), 28/893-897/321; 28/822-827/311) ว่ากันว่าพระยานาคอยู่ในเมืองบาดาล ที่อยู่ใต้โลกนาน ๆ ครั้งจะขึ้นมาคายพิษ เนื่องจากมีพิษมากเกินไปทำให้เกิดไฟความร้อนรุ่มในกายและพิษของพระยานาคเป็นพิษที่ร้ายที่สุด

พระยานาคเป็นอมมนุษย์พวกหนึ่งที่โกรธง่าย ถ้าใครทำให้พระยานาคโกรธ เพียงพระยานาคจ้องมองด้วยความโกรธ คน ๆ นั้นก็จะกลายเป็นเถ้าถ่านไปทันที แต่พระยานาคก็มีจิตศรัทธาในพระศาสนามากเคยพยายามปลอมตัวมาบวชแต่ไม่สามารถสำเร็จธรรมได้ เพราะเป็นอมมนุษย์ พระพุทธเจ้าจับได้จึงขอให้สึกออกจากการเป็นพระสงฆ์กลับไปเมืองบาดาล แต่ก่อนไปพระยานาคขอให้เรียกผู้ที่จะบวชใหม่ทุกคนว่า “นาค” เพื่อเป็นการระลึกถึงความศรัทธาของพระยานาค พระยานาคผู้ไม่ละศรัทธาจึงกลายเป็นเทพตนหนึ่งที่พิทักษ์พุทธศาสนาแทน (วิมहा.(ไทย), 4/111/175) อนึ่งความเชื่อเรื่องพระยานาคนี้ คล้ายกับความเชื่อเรื่องมังกรของจีน ดังนั้นพระยานาคในพุทธศาสนาหลายตน จึงกลายเป็นมังกรในวรรณกรรมจีน

4. นาคศัตรู (ศัตรูของพญานาค)

โดยปกติมังกรจะเป็นศัตรูกับพญานกสวรรค์ชนิดหนึ่งของจีน ที่บางครั้งก็เทียบผิดกับพญาหงส์ ซึ่งพญานาคก็เป็นศัตรูกับพญานกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้รับใช้ของเทวดาหรือพระวิษณุ ซึ่งเรียกว่าพญาครุฑ ซึ่งพญาครุฑชอบกินมันในท้องพญานาค พวกนาครู้ก็อมหินเอาไว้ในท้องเมื่อพญาครุฑมาจะจับกินก็ตั้งพญาครุฑให้จมน้ำตาย แต่พญาครุฑก็ใช้กลอุบายจนสามารถจับนาคไปกินได้โดยจับส่วนหางของพญานาคให้หินที่กินไปหลุดมาจากปากและก็เอापญานาคไปกินได้ แต่อย่างไรก็ตามในทางพุทธศาสนาบอกว่า เมื่อใดก็ตามที่พระพุทธองค์หรือพระโพธิสัตว์แสดงธรรมเทวดาและอมมนุษย์ทั้งหลายจะรักษาศีลเว้นจากการทำบาปครุฑก็จะไม่กินพญานาคที่มาฟังธรรม ดังเช่น เรื่องการถืออุโบสถศีลของพระราชาทั้ง 4 (มนุษย์ ครุฑ นาค พระอินทร์) ในวิสูตรบัณฑิตชาดก

ปุจฉาม กตตารมโนมปถณฺญ์/ กถาสฺ โน วิคคโห อตถิ ชาโต/

ฉินทชช กงขํ วิจิจฺฉิตานิ / ตยชช กงขํ วิตเรมุ สพเพ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถามบัณฑิตผู้มีปัญญาไม่ทราวม สามารถรู้เหตุและมีใจเหตุนั้น ควรทำและมิควรทำ ด้วยบัดนี้การโต้เถียงกันเรื่องเรื่องศีลได้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอท่านได้โปรดตัดความสงสัยลังเลของข้าพเจ้าทั้งหลายในวันนี้ ดุจท้าวสักกเทวราชทรงตัดยอดเขาพระสิเนรุด้วยพระแสงแก้ววิเชียรณั้น (กรมศิลปากร, 2540: 143)

5. สรุป

แน่นอนว่าอมมนุษย์และสัตว์ในป่าหิมพานต์นั้นหลายชนิดอาจจะมีต้นกำเนิดจริง ๆ มาจากจินตนาการอันล้ำลึกของมนุษย์ แต่เมื่อนานวันไปนายช่าง หรือศิลปินนักวาดภาพในรุ่นหลัง ๆ ไม่เคยเห็นก็เลยวาดสัตว์นั้นออกมาโดยเทียบกับสัตว์ที่มีอยู่จริงในโลกนี้ ดังเช่นรูป

หงส์ของจีน ในชั้นหลังสมัยราชวงศ์ชิง ดูอย่างไรก็รู้ว่าเอารูปนกยูงหรือไก่ฟ้ามาวาดแทนที่ ซึ่งบางครั้งก็ผสมกันหัวเป็นไก่ฟ้าตัวเป็นนกยูงก็มี

ส่วนของไทยเองก็เอารูปนกการเวกที่มีอยู่จริง (the bird of paradise) มาวาดแทนเป็นรูปนกยูงยักษ์ ซึ่งแต่เดิมน่าจะเป็นนกคนละตัวในวรรณคดี แต่ปัจจุบันเมื่อเอารูปมาวาดแทนกันได้ นกการเวกกับนกยูงยักษ์จึงได้กลายเป็นนกชนิดเดียวกันในวรรณคดีไทย

อนึ่งผู้วิจัยมองว่าอมมนุษย์พวกนี้โดยมากมีความเชื่อว่าอยู่หรือท่องเที่ยวไปในป่าหิมพานต์ ดังที่ปรากฏใน กุณาลชาดก แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อเรื่อง ทวยเทพทั้งหลายในศาสนาฮินดู และความเชื่อเรื่องธรรมาลของพระพุทธศาสนาได้แยกอมมนุษย์พวกนี้เป็น แปกกลุ่ม เรียกว่า เทวาสุรนาคแปดหมู่ ได้แก่ 1) เทพ 2) อสูร 3) พญานาค 4) ครุฑ 5) ยักษ์ 6) คนธรรพ์ 7) กิณนร และ 8) มโหรรค โดยอมมนุษย์พวกนี้ยกเว้น มโหรรค ปรากฏพบบ่อยในพระพุทธศาสนาอาจจะเป็นตัวแทนของทิศทั้งแปด แทนเหล่าเทพในศาสนาฮินดู มีสถานะเป็นเหมือนพระธรรมपाल ผู้เป็นผู้ช่วยเหลือท้าวจตุรโลกบาล (ทิศทั้งสี่) ในการดูแลและพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา

ในขณะที่อมมนุษย์พวกอื่นโดยมากมีความเชื่อว่าอยู่หรือท่องเที่ยวไปในป่าหิมพานต์ ดังที่ปรากฏใน กุณาลชาดก แต่พญานาคส่วนใหญ่อาศัยในดินแดนของตนเองที่เรียกว่า “บาดาลโลก” ดังปรากฏในเรื่องสุริยทัตชาดก ชาดกเรื่องต่าง ๆ และนิทานไทยเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังข์ทอง พระสุณนโนราห์ สิ่งทไกรภพ เป็นต้น ซึ่งตำนานและคติความเชื่อของไทยเกี่ยวกับ “พญานาค” ผสมผสานคติความเชื่อที่มาจากคติชนพื้นบ้านของชาวไทยทางภาคเหนือและอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่อง เมืองฟ้า เมืองลับแล และเมืองบาดาลของพวกนาคแบบชาวอาเซียนเข้ามาปะปนอยู่บ้างเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหามงกุฎราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2543.
- กรมศิลปากร. **หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่อง นิบาตชาดก เล่มที่ 1-10**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, 2540.
- พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ). “การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชา**

พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

วินัย ภูระหงษ์. “พระสุธน-นางมโนห์รา: การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

สำเนียง เลื่อมใส. “มติพรรณเปรียบเทียบจากธรรมบทและคีตา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.

Kees W. Bolle. **The Bhagavadgita.** University of California Press (Berkeley, Los Angeles, London), 1979.

S. Radhakrishnan. **The Bhagavadgita.** Harper colophob books Harper & Row, Publishers (New York, Hagerstown, San Francisco, London), 1973.

P.L.Vaidya. **Saddharmapundarikasutra.** The Mithila institute, post-Graduate studies and research in Sanskrit Learning, Darbhanga. 1967.